

Politolog Oskar Krejčí: Hongkong a britský kolonialismus

- CZ24 News | 16. července 2020

HONG KONG/VELKÁ BRITÁNIE: Ve své analytické glose politolog Oskar Krejčí poukazuje na koloniální rezidua v současné britské politice obecně a vůči Hongkongu zvláště.

Velká hra. To je slavný název, který zpravidla slouží k označení souboje dvou říší – britské a ruské – v 19. století. O světový věhlas tohoto označení se zasloužil Rudyard Kipling. Ten mu v románu *Kim* z roku 1901 zajistil nesmrtelnost tohoto značení nejen tím, že v této knize slovní spojení „velká hra“ zopakoval sedmnáctkrát. Také Kiplingovo pojetí proslavilo toto slovní spojení: „Až všichni zemřou, Velká hra skončí. Ne dříve.“ Tato slova adresuje Kimovi, hlavnímu hrdinovi románu, irskému sirotkovi vychovanému tibetským lámou, jeho přímý nadřízený z britských zpravodajských služeb. Zápas se vedl mezi Londýnem a Petrohradem o Střední Asii a tak trochu i o Tibet.

Geopolitická křižovatka

Protagonisté i scéna se mění, étos zůstává. Už se nevede zápas pouze ve Střední Asii, Velká hra má globální charakter. Kiplingovo „břemeno bílého muže“ se změnilo na „břemeno Západu“. Když Kipling psal citovaný román, britská a ruská říše spolu hraničily na Pamíru. I v současnosti je ale oblast tohoto pohoří prazvláštní geopolitickou křižovatkou. V oblasti Pamíru už ale není hlavním západním hráčem Londýn, jeho roli převzal Washington. Vojáci USA jsou v Afghánistánu, který je hraničním státem Pamíru. Právě tak do této oblasti sahají hranice Číny, Indie, Pákistánu, ale také Kyrgyzstánu a Tádžikistánu, kde jsou ruské vojenské základny. Londýn jako by se vytratil. Svět se mění, ale zas tak moc rychle ne – něco přece jen po Britském impériu zůstalo.

Před sto lety zabírala Britská říše, největší impérium v dějinách, 35,5 milionů km², což představuje 26,3 % pevniny na planetě. V roce 1913 měl britský král přes 420 milionů poddaných, přibližně 23 % světové populace; něco málo přes desetinu těchto obyvatel říše žilo na Britských ostrovech. Tehdejší „angloglobalismus“ opírající se o průmyslovou revoluci předznamenal dnešní samozřejmosti, jako je jednotný čas měřený od greenwichského poledníku nebo přeměnu angličtiny na celosvětově užívanou dorozumívací řeč. Přinesl nebývalý pokrok v technice a technologii, časem i v masové vzdělanosti. Znamenal ale také otrokářství a bezohledné vykořisťování.

Koloniální hladomor

Témat ukazujících brutalitu britského kolonialismu je vskutku mnoho. Cíleně opomíjeným námětem jsou hladomor v britských koloniích. Nejde jen o Velký irský hladomor v polovině 19. století, kdy neochota Londýna pomoci vzpurné provincii vedla k hrůzné smrti přibližně 20 až 25 procent obyvatel Irska. Jde o víc. V literatuře tzv. třetího světa lze nalézt titulky typu „viktoriánská genocida“ či „zapomenutý holocaust“. Jenom během britského panování v Indii od roku 1776 do roku 1943 ve dvou tuctech hladomorů zahynulo více než 60 milionů lidí; některé údaje hovoří o 40 milionech, jiné o 80 milionech – skutečnou pravdu se už nikdo nedoví.

V přehledech hladomorů v Britské Indii je nejčastěji zmiňován ten v Bengálsku, největší provincii

Britské Indie, který řádl v letech 1943 až 1944. Rozhodně nebyl nejtragičtější, ale byl nejlépe zdokumentován a jeho kontext je vskutku prapodivný. V té době Churchillova vláda vydala jako Bílou knihu věhlasnou Beveridgeovu zprávu, což byl svého druhu program univerzálního sociálního zabezpečení pro obyvatele své země. Bengálský hladomor byl ale zaviněný britskou koloniální správou – a to během 2. světové války, kdy v řadách takzvané Britské indické armády bojovalo až 2,5 milionů vojáků z této kolonie. Nejčastější údaje hovoří o dvou až třech milionech mrtvých během tohoto hladomoru, rozpětí odhadů je 1,5 milionů až 6 milionů (někdy se tento počet dělí na mrtvé z důvodu hladomoru a na ty, jejichž smrt zavinila epidemie).

Vojenská nezbytnost

Pohled na mapu Britské říše před sto lety a na současná ohniska problémů zaviněných hraničními, etnickými a náboženskými spory snadno ukáže, jaké je dědictví britského kolonialismu. Indicko-pákistánský konflikt či indicko-bangladéšský, ale i etnicko-náboženské problémy Myanmaru jsou konflikty uvnitř bývalé Britské Indie. Pás od Egypta po Jihoafrickou republiku je plný krvavých střetů i dnes. Také dnešní spory Súdánu a Jižního Súdánu jsou dílem britských koloniálních kartografů. Totéž platí o Blízkém východě, kde Britské impérium zahrnovalo země od Palestiny přes Transjordánsko, Irák, Kuvajt, Bahrajn, Truciálské státy (cca Sjedinené arabské emiráty), Oman po Aden a ostrov Socotru. A nemělo by se zapomínat na nejbližší britské kolonie – na Gibraltar, Maltu a Kypr, zastávky pro válečné a obchodní lodě na cestách mezi Britskými ostrovy a severní Afrikou i Blízkým východem, ale přes Suezský průplav také mezi Londýnem a Asíí.

Technická převaha v podobě moderních zbraní byla v koloniálních válkách všestranně využívána. Nejen při britském dobývání Tibetu. Velké indické povstání, slavné povstání sipáhiů, v polovině 19. století skončilo smrtí přibližně šesti tisíc Evropanů a 800 tisíc Indů – pro srovnání lze uvést, že v občanské válce v USA, která proběhla o několik let později, padlo o 200 tisíc lidí méně. V roce 1898 v bitvě u Omdurmánu (dnes v Súdánu) byly proti chabě vyzbrojenému protivníkovi použity moderní pušky a kulomety: v bojích padlo 47 britských vojáků a na druhé straně přibližně 12 tisíc Al-Mahdiho bojovníků.

V bitvě u Omdurmánu stál v čele britských vojsk pozdější polní maršál Horatio Herbert Kitchener, 1. hrabě Kitchener. Ten velel koloniálním vojskům i v Jihoafrické republice během druhé búrské války na přelomu 19. a 20. století. Pod jeho vedením tam britské jednotky bojovaly proti Búřům, tedy potomkům evropských kolonizátorů nebritského původu. Během války Kitchener nechal zřídit koncentrační tábory pro příbuzné povstalců, což mělo rebely přinutit vzdát se. Podle dostupných údajů v těchto britských koncentracích zahynulo 4177 žen, 22 074 dětí ve věku pod šestnáct let (50 % tamní búrské dětské populace) a 1676 mužů. Téměř 26 tisíc zajatých Búřů vysídlili Britové do zámoří – na ostrovy Svatá Helena a Cejlon, do Kanady, Austrálie, na Nový Zéland. Několik let poté, po službě v Indii a Egyptě, se Kitchener vrátil do vlasti a byl jmenován ministrem války.

Nevlastní dvojčata

Britská koloniální praxe pomáhá vysvětlit, proč je dne tolik pouličních bouří v Hongkongu, zatímco v Macau nejsou. Přitom se jedná o poslední dvě evropské kolonie v Asii, které se vrátily do Číny až koncem devadesátých let minulého století. Města nedaleko od sebe, která od roku 2018 spojuje most-tunel dlouhý 55 kilometrů. Jedná se o dvě enklávy, které mají podobný geopolitický osud, přesto ale s odlišnými příběhy. Portugalská kolonizace Macaa začala už v polovině 16. století, zatímco britská přibližně o tři století později. Portugalská kolonizace započala dohodami s vládou o možnosti vytvářet osady a obchodovat v Číně. Ta britská byla vynucená silou. Britská kolonizace

začala v roce 1842 a postupně byla roztažena na tři území spadající dnes pod jedno město – Hongkong. Stalo se tak během dvou takzvaných opiových válek, kdy se civilizovaný Londýn snažil otevřít barbarský čínský trh pro opium dovážené z kolonizované Indie. Samotné války odpovídaly dobovým britským představám o „lidských právech“. Jak uvádí Karel Marx už v souvislosti s první z opiových válek, „anglická soldateska se tehdy dopouštěla ohavností jen ze zábavy; její rozvášněnost nebyla ani posvěcena náboženským fanatismem, ani rozněcována záští vůči vzpurným dobyvatelům, ani vyvolána tvrdošíjným odporem hrdinného nepřítele. Znásilňování žen, nabodávání dětí, vypalování celých vesnic – fakta, jež byla zaznamenána nikoli mandaríny, nýbrž samými britskými důstojníky – to všechno se tehdy dělo jen z nevázané kratochvíle.“[1]

Portugalci využili opiové války k rozšíření a postupnému prohloubení koloniální správy Macaa, na samotných válkách se ale nepodíleli. Na rozdíl od Britů nebyli Portugalci ani v koalici osmi, jejíž vojáci v roce 1900 obsadili Peking. Naopak Británie až do útoku Japonska na Čínu stála v čele úsilí zahraničních mocností Čínu ovládnout. A snah ukořistit v Číně co se dá, rozhodně nebylo málo. Koloniální dravci se řtili ze všech stran – podle různých kritérií se odhaduje, že Čína byla přinucena podepsat 500 až tisíc nejrozličnějších nerovnoprávných smluv, dohod a konvencí. Podle Anguse Maddisona bylo v roce 1917 v Číně celkem 92 takzvaných smluvních měst, v nichž mělo 19 zahraničních zemí exterritoriální práva a privilegia, tedy jejich občané nepodléhali čínskému právu.[2] Londýn si kromě kolonie Hongkong postupně urval přednostní polokoloniální práva na dolním a středním toku řeky Jang-c’-ťiang, vojensky obsadil Tibet, převzal správu čínských celních poplatků a podobně.

Koloniální správa Hongkongu se nikdy neobešla bez násilí. Jen namátkou lze uvést některé drobnosti z pouličních politických protestů v povalečném Hongkongu, při kterých zasáhla britská koloniální policie:

- říjen 1956: 59 mrtvých, 500 zraněných, šest tisíc zatčených
- jaro 1966: zatčeno více než 1800 lidí, 258 lidí odsouzeno do vězení na více než dva roky
- květen až prosinec 1967: 51 mrtvých, 802 zraněných, 1936 zatčených.

Žádný ze zásahů policie proti manifestantům v Hongkongu po návratu tohoto města do vlasti neměl tak tragické následky. Také příběh samotné dohody o navrácení Hongkongu Číně, která je obsažena v *Čínsko-britském společném prohlášení* z roku 1984, je příkladem postupu britských kolonialistů. Ještě před předáním Hongkongu tehdejší britský guvernér zlomyslně roku 1995 zřídil v tomto městě volené legislativní shromáždění – ačkoliv do té chvíle, tedy po celé období britského koloniálního panství, zde byla přímá správa z Londýna bez samosprávy.

Britská lest

Zvláštní na britské koloniální politice nebyla její brutalita. Tu lze pozorovat u všech kolonizátorů. Pozoruhodné na koloniální politice Londýna bylo cílevědomé používání zásady „rozděl a panuj“ vůči domorodému obyvatelstvu. Dělo se tak nejen během přímé správy kolonizovaných území, ale i v procesu dekolonizace. Proto dnes jen zřídka bývalé britské kolonie zažívají klid – samozřejmě s výjimkou „anglosaských kolonií“, jako jsou Spojené státy, Austrálie a do značné míry i Kanada. Existence Commonwealthu na tom nic nemění – ostatně, jakmile někdo zahájí samostatnou politiku, je mu členství v tomto společenství Británie a v některých jejích bývalých koloniích či dominiích pozastaveno. Nebo sám vystoupí. Kiplingova Velká hra pokračuje v nových podmínkách.

Za přibližně 150 let britské správy v Hongkongu se podařilo část tamní populace „zmodernizovat“, westernizovat – tedy tak trochu odnárodnit. A také získat pro západní konfese: z přibližně 7,3 milionů obyvatel Hongkongu je podle dostupných údajů přibližně 480 tisíc protestantů a 379 tisíc

katolíků. Navíc v roce 2016 žilo v Hongkongu téměř 36,1 tisíc Britů, 14,7 tisíc Američanů a 14,1 tisíc Australanů. Hongkong je díky své koloniální minulosti městem dvojí politické kultury. To znamená, že i některé základní politické pojmy mají odlišnou definici a také představy o zahraniční politice se liší. Ty mohou spolu žít bez ostrých konfliktů jen tehdy, když tuto skutečnost nebude nikdo zvenčí zneužívat. Jenže právě dvojí politická kultura je živnou půdou pro tradiční britskou politiku „rozděl a panuj“. Napřed podněcování nepokojů, nyní rozdávání britských pasů. Z Velké Británie, která se stále klaní dědičným monarchům a má za sebou brutální kolonialistickou minulost, se stal kazatel demokracie – pro kterého ale Velká hra pokračuje. Ztráta kolonií změnila imperialisty na pokrytecké moralisty. Vskutku moudře v této souvislosti zní asi nejznámější biblická otázka (Matouš 7, 3): „Jak to, že vidíš třísku v oku svého bratra, ale trám ve vlastním oku nepozoruješ?“

Odkazy:

[1] MARX, Karel: *Indické povstání*. In: MARX, Karel, ENGELS, Bedřich: *Vybrané spisy*, sv. 2. Praha: Svoboda, 1977, s. 387.

[2] MADDISON, Angus: *Chinese Economic Performance in the Long Run. Second Edition, Revised and Updated: 960-2030 AD*. OECD Development Centre, 2007, s. 45.